

Hile Denetimi Araçları Olarak Hile Riski Değerlemesi ve Kırmızı Bayraklar: Bankacılıkta Örnek Bir Uygulama

Öğr. Gör. Dr. İsmail Kaban*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Gül**
Öğr. Gör. Yasin Eryılmaz***

Öz

Günümüzde herhangi bir kurumda ortaya çıkan hileler, faaliyetleri ciddi oranda tehdit etmektedir. Kurum faaliyetlerine ilişkin hile riskleri iç denetim sistemi tarafından değerlendirilmektedir. İç denetim dünyasında son yıllarda risk odaklı denetim modeli ön plana çıkmaktadır. Risk odaklı denetim anlayışı çerçevesinde hile risk faktörlerinin belirlenmesinde hile riski değerlendirme ve hile denetiminde kırmızı bayraklar olarak başlıca iki araç kullanılmaktadır. Bu çalışmada bankacılık sektöründe söz konusu araçlar üzerinden örnek bir uygulamaya yer verilerek etkin hile denetimi için hile riski değerlendirme ve kırmızı bayrakların önemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Denetim, Kırmızı Bayraklar, Hile Riski Değerlemesi, Bankacılık.
JEL Sınıflandırması: M42, M49, G21.

Fraud Risk Assessment and Red Flags As Fraud Audit Instruments: A Practical Application On The Banking

Abstract

The fraud that emerges in any corporation threatens its activities seriously today. The fraud risks related to the activities of the corporation are assessed by the internal audit system. In the field of internal audit, the risk-based audit model has emerged in the forefront in recent years. Within the scope of risk-focused audit, the two main tools are used in determining the fraud risk factors as red flags in fraud audit and fraud risk assessment. In this study, the importance of fraud risk assessment and red flags were evaluated by giving a sample application on the subject tools in the banking sector for effective fraud audit.

Keywords: Internal Audit, Red Flags, Fraud Risk Assessment, Banking.
JEL Classification: M42, M49, G21.

1. Giriş

Bir kurumun faaliyetlerinin etkinliği ve verimliliği, yasal düzenlemelere uygunluğu ve finansal raporlarının güvenilirliği iç kontrol sistemleri tarafından temin edilmektedir. İç kontrol sistemlerinin etkinliği ve yeterliliği ise iç denetim sistemleri tarafından değerlendirilmekte ve bu husus risk odaklı denetimin odak noktalarından birisini (Yahşi, 2014, s. 141) oluşturmaktadır. Risk odaklı denetim, bir kurumda ifa edilen tüm aktivite ve süreçlerin sıra usulü bir yaklaşımla denetlenmeye çalışıldığı klasik denetim anlayışından farklı olarak görece risk seviyesi daha yüksek olan faaliyet ve proseslere denetim çalışmalarında öncelik verilen modern bir denetim yaklaşımıdır. İç denetim temel anlamda rutin denetim faaliyetleri ve rutin

* Gaziosmanpaşa Ünv., Nispetiye SBMYO Bankacılık ve Sigortacılık Prog., Öğretim Gör., SMMM

** Gaziosmanpaşa Ünv. İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi.

*** Akdeniz Ünv. Sosyal Bilimler MYO Bankacılık ve Sigortacılık Programı Öğretim Gör., SMMM.

olmayan denetim faaliyetleri olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Rutin denetim faaliyetleri bir kurumda gerçekleştirilen operasyonların periyodik ve risk odaklı bir anlayışa dayalı olarak irdelendiği denetim faaliyetleridir. Rutin olmayan denetim faaliyetleri, bir kurumda meydana gelen hile veya usulsüzlüklerin ortaya çıkarılmasını amaçlayan denetim çalışmalarıdır. Bu tür vakalar hatalı işlemlere nazaran daha nadir bir şekilde gerçekleşmekle birlikte organizasyonun maddi ve manevi anlamda önemli kayıplara uğraması riskini içermektedir. Hileli bir işlem sonucunda maddi anlamda işletme zararı ortaya çıkarken manevi anlamda ise telafisi zor itibar kayıpları meydana gelmektedir. Bu tür olumsuzlukların önüne geçmek için işletmelerin risk odaklı denetim anlayışının bir gereği olarak hile risklerini etkin bir şekilde yönetmeleri kritik bir önem taşımaktadır. Hile riski değerlemesi ve hile denetiminde kırmızı bayraklar günümüzde etkin hile risk yönetimi açısından öne çıkan araçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada işlemlerin mahiyeti gereği oldukça riskli bir işleyişe sahip olan bankacılık sektöründe söz konusu araçların örneklendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Literatür Taraması

Hile denetimi veya kırmızı bayraklar konusunda gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar bulunmakta olup söz konusu çalışmalardan bazılarında bu bölümde değinilmiştir. Mengi (2013) çalışmasında bir işletmede hilelerin ortaya çıkarılması sürecinde kırmızı bayrak olarak beden dilinin bir araç olarak kullanılabileceği üzerinde durmuştur. Beden dili konusunda değerlendirme yapacak kişilerin eğitim almasının önemli olduğunu ve böylece hilelerin etkin olarak araştırılmasının mümkün olacağını belirtmiştir. Mengi (2013) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada araç sigortası hilelerine yönelik alınacak önlemler değerlendirilmiştir. Bu tür hilelerde denetçilere ve yöneticilere yardımcı olabilecek kırmızı bayrakların neler olduğu açıklanarak iç denetçilerin bu tür hile belirtilerine karşı uyanık olmalarının ve işletme yönetimlerini bu konuda sürekli bilgilendirmelerinin kontrollerin başarıya ulaşmasına önemli katkılar sunacağı ifade edilmiştir.

Gullkvist ve Jokipii (2013) çalışmalarında hileli finansal raporlama ve varlıkların kötüye kullanılması şeklindeki iki hile tipinde iç denetçiler, dış denetçiler ve ekonomik suç araştırmacıları açısından kırmızı bayrakların önemli bir farklılık içerip içermediğini incelemişlerdir. Web tabanlı bir anket kullanılarak yürütülen araştırmada 471 kişiden dönüş alınmıştır. Bulgular, katılımcı gruplar arasında önemli farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. İç denetçiler hileli finansal raporlamaya göre varlıkların kötüye kullanılmasının tespitinde kırmızı bayrakları öne çıkarırken ekonomik suç araştırmacılarında bu durumun tersi geçerlidir. Dış denetçiler açısından ise varlıkların kötüye kullanılmasının ile hileli finansal raporlamanın tespitinde kırmızı bayraklar açısından küçük farklılıklar bulunmuştur.

Othman vd. (2015) tarafından yapılan çalışmada Malezya'da kamu kesiminde dolandırıcılık ve yolsuzluğun tespiti ve önlenmesi için kullanılan yöntemler ve muhasebecilerin bakış açısıyla ilgili algıların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada Malezya kamu sektöründen muhasebeciler ve iç denetçilerden oluşan örneklem üzerinde anketler uygulanmıştır. Sonuçlar, operasyonel denetimler, denetim komitelerinin geliştirilmesi, iç kontrollerin geliştirilmesi, dolandırıcılık raporlama politikasının uygulanması, personel rotasyonu, dolandırıcılık hatları ve adli muhasebecilerin kamu sektöründe istihdam edilen en etkili sahtekârlık tespit ve önleme mekanizmalarının arasında yer aldığını göstermektedir.

3. Hile Riski Değerlemesi

Bir organizasyonda yönetimin ana sorumluklarından birisi hile riski değerlendirme yapmaktır. Hile riski değerlendirme, işletmenin tüm hile sinyallerine yönelik olarak sahip olduğu duyarlılıkları temel alan bir süreç üzerine inşa edilmektedir (Bozkurt, 2016: 416). Yönetim

açısından hile riski değerlemesi, risk değerlendirme sürecinin ana hatlarını belirlemektedir. Denetim açısından hile riski değerlendirme ise denetim prosedürlerinin yapısını, kapsamını ve zamanlamasını tayin etmektedir. Hile riski değerlendirme genellikle finansal tablolardaki hilelere odaklanan geleneksel risk değerlendirme anlayışından daha kapsamlı bir yaklaşım ihtiva etmektedir (Özkul ve Özdemir, 2011, s. 51-52). Bu çerçevede modern anlamda hile riski değerlendirme, işletme faaliyetlerinin hedeflere ulaşmasını engelleyecek bütün dinamiklerin irdelenmesini esas almaktadır (Pehlivanlı, 2011, s.16). Hile riski değerlendirmesinde, hile riskine etki yapabilecek örgütsel, sektörel, ulusal ve uluslararası riskler de dikkate alınması gerekmektedir (Şengür, 2010, s. 77-78).

Risk değerlendirme sürecinin amaçları şunlardır (Frank, 2004, s. 40);

- İşletmenin itibarını önemli derecede etkileyen olayları tanımlamak,
- Şirketi cezai ya da hukuki sorumluluk altına sokan durumları belirlemek,
- Mali kayıplara sebep olacak çeşitli senaryoları tarif etmek.

Hile ve itibar odaklı risk değerlendirmeleri dolandırıcılık ve suiistimali önlemekten ziyade, hileyi tahmin eden bir önleyici programın temel taşlarını teşkil etmektedir (PricewaterhouseCoopers [PWC], 2003, s. 3). Hile riski değerlendirme, kurumların hem iç hem de dış dolandırıcılıklara karşı güvenlik açıklarını proaktif olarak tanımlama ve belirlemeyi amaçlayan bir süreçtir. Hile riski değerlendirme, yıllık denetim planlaması da dahil olmak üzere hile ile mücadele programlarının önemli bir bileşenidir (Banco Bilbao Vizcaya Argentaria Compass, 2012, s.24). Yıllık denetim planları, hile risk değerlendirmelerinde yüksek risk içeren faaliyet ve birimlerin öncelikli olarak programa alınması suretiyle oluşturulmaktadır.

Hile risk değerlendirmesi genel olarak beş temel adımdan oluşmaktadır (The Institute of Internal Auditors [IIA], 2009: 16; Association of Certified Fraud Examiners [ACFE], 2009: 20; KPMG, 2006: 10; ACFE, 2016, s. 11):

- Hile risk faktörlerini belirleme (baskı, fırsat ve makul kılma vb. unsurlar)
- Potansiyel dolandırıcılık planlarını belirleme ve bunları riske dayalı olarak önceliklendirme (parasal etki ve kurumun itibarına etkisi vb.),
- Mevcut kontrolleri potansiyel hile planları ile eşleştirme ve açıkları tespit etme (mevcut kontrolleri tanımlama ve hilenin gerçekleşme olasılığını belirleme),
- Hile önleme ve tespit kontrollerinin etkinliğini test etme (mevcut olan kontrollerin etkin olup olmadığını değerlendirme),
- Hile risk değerlendirmesini belgelendirme ve raporlama.

4. Hile Denetiminde Kırmızı Bayraklar

Hilekârlar, genellikle uyarıcı işaretler olarak değerlendirilebilecek bazı davranışlar veya özellikler göstermektedirler (IIA, 2009, s. 8). Kırmızı bayrak adı verilen bu davranış veya özellikler, hileli bir işlemin gerçekleşebileceğine dair hükümlere ulaşılmasını sağlayan semptomlardır (Albrecht vd., 2012, s. 662). Kırmızı bayrak, normal aktivitenin dışındaki olağandışı bir dizi durumu ifade etmektedir. Bu durumlar bazı şeylerin sıra dışı olduğunu ve daha fazla araştırılması gerektiğini gösteren işaretlerdir (Dinapoli, 2008, s.3).

Hile tespitinin ilk adımı, bir şeylerin yolunda gitmediğini gösteren kırmızı bayrakların ortaya çıkmasıdır (Özkul ve Pamukçu, 2012, s. 25). Tüm kırmızı bayraklar aynı ağırlık ve öneme sahip olmasa da denetçiler, hileli işlemleri kırmızı bayrakları izleyerek açığa çıkarmaktadır (Vona, 2008, s. 13). Böylece kırmızı bayraklar sayesinde oluşabilecek zararların önüne geçilebilmektedir (Mengi, 2013, s. 21). Hile belirtileri olarak da ifade edilen kırmızı bayraklar, işletmelerin genel yapısı ile ilişkili olan, sistematik biçimde hileli işlemlere müsait bir yapı öne çıkaran ve engellendikleri takdirde hileli işlemlerin meydana gelme olasılığını azaltan unsurlardır (Asil Denetim, 2011; s.6). Bu niteliklerinden dolayı iç denetçiler,

hile riskini değerlendirmek için kırmızı bayraklara odaklanarak çalışmalarını gerçekleştirmelidir (Araj, 2015, s. 17). Denetim sürecinde herhangi bir konu ile ilgili keşfedilen kırmızı bayraklar, denetçinin bu durum hakkında daha yakından bir inceleme yapmasına işaret etmektedir. Bu fazladan inceleme, denetlenen birimden daha fazla belge veya bilgi istemek veya sıklıkla olduğu gibi ilgili diğer kırmızı bayrakları aramak şeklinde olabilir (The Worl Bank, 2010, s. 4).

Potansiyel kırmızı bayrakları tanımlamak ve yorumlamak kolay değildir. Bu konuda yaşanan zorluklar şunlardır (Golden vd., 2006, s.127-128):

Hile belirtileri ile hile kanıtları birbirinden farklıdır,

- Hile belirtileri hile dışındaki risklerin varlığına da işaret edebilir,
- Hile risk faktörleri belirsiz olabilir,
- Hile belirtileri ve hile risk seviyesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmamaktadır,
- Hile belirtileri tek başlarına sınırlı önem taşımaktadır,
- Bazı hile belirtilerini fark etmek çok zordur.

Bir şirkette gözlemlenebilecek başlıca kırmızı bayraklar ise şöyledir (The Chartered Institute of Management Accountants, 2009, s.11):

- Gelir seviyesi ve yaşam tarzı arasındaki tutarsızlık,
- Orijinali yerine fotokopisi çekilmiş belgeler,
- Eksik onaylar ve yetkili imzaları,
- Geçici hesapların yoğun kullanımı,
- Göreve uygun olmayan veya olağandışı günlük notları alınması,
- Başarısız oturum açma girişimlerinin sayısının ortalamanın üzerinde olması.

Kırmızı bayraklar işletme çalışanlarının taşıdığı kişisel bir takım özellikler veya içinde bulunduğu durumlar olabileceği (IIA, 2009, s.8) gibi şirketin/iş biriminin operasyonel ya da yapısal özellikleri ile ilgili de olabilir (Coenen, 2008, s. 48).

5. Bankacılık Sektörüne İlişkin Örnek Uygulamalar

Bu bölümde öncelikle bir banka şubesinde yürütülen faaliyetlere ilişkin hile riski değerlemesi yapılacaktır. Hile riski değerlemesi bankacılık sektöründeki en önemli hileli işlemler arasında yer alan zimmet fiilleri ile banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması bağlamında gerçekleştirilecektir. Daha sonra yine bir banka şubesinin muhtemel işleyişi ele alınarak kırmızı bayrak örneğine yer verilecek olup her iki örnekte de olası durumlar üzerinden değerlendirmeler yürütülecektir.

5.1. Hile Riski Değerlemesine İlişkin Örnek Uygulama

İç Denetçiler Enstitüsü tarafından geliştirilmiş hile riski değerlendirme şablonu (IIA, 2009: 33) temelinde bir banka şubesi için tasarlanan örnek hile risk değerlendirme aşağıda yer almaktadır.

Tabloda bir banka şubesindeki zimmet riski üzerine yapılan hile riski değerlendirme yer almaktadır. Bu çerçevede şubedeki işlemlerin tesis edilmesi sürecinde uygulanan kontroller ve birim ve yetkililer bazında izleme sorumluları görülmekte olup belirtilen şartlarda zimmet eylemlerinin gerçekleşme olasılığı değerlendirilmiş ve bunlardan bağımsız olarak zimmet fiillerinin etki düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 5.1. A Bankası X Şubesi Hile Riski Değerlemesi Şablonu

Birim	Hile Riskleri	Kontroller	İzleme	Hile Olasılığı	Etki Düzeyi
X Şubesi	Zimmet	- Fişlerin imzalanması - Belli limitlerin üzerinde tediye ve havale işlemlerinde çift onay - Belli tutarların üzerinde tediye ve havale işlemlerinde müşteriye SMS yollanması - Şube çalışanlarının rotasyona tabi tutulması - Şube çalışanlarının düzenli olarak yıllık izne çıkarılması - İç kontrol birimi tarafından aylık periyodik denetimlerin yapılması - İç denetim birimi tarafından yıllık periyodik denetimlerin yapılması - Merkezden denetim birimi tarafından şüpheli işlem hareketlerinin sürekli izlenmesi	- Operasyon Yöneticisi - Şube Müdürü - İç kontrol birimi - İç denetim birimi	Düşük	Yüksek

Bir şubenin işleyiş sürecinde, fişlerin imzalanması, belli limitlerin üzerinde tediye ve havale işlemlerinde çift onay, belli tutarların üzerinde tediye ve havale işlemlerinde müşteriye kısa mesaj yollanması, şube çalışanlarının rotasyona tabi tutulması, şube çalışanlarının düzenli olarak yıllık izne çıkarılması, iç kontrol birimi tarafından aylık periyodik denetimlerin yapılması, iç denetim birimi tarafından yıllık periyodik denetimlerin yapılması ve merkezden denetim birimi tarafından şüpheli işlem hareketlerinin sürekli izlenmesi gibi sistemsel ve manuel kontrol mekanizmalarının aktif olarak çalışması ve bu kontrollerin görev ve sorumluluk pozisyonlarına göre şube operasyon yöneticisi, şube müdürü, iç kontrol birimi ve iç denetim birimi tarafından yerine getirilmesi durumunda zimmet eylemlerinin gerçekleştirilme olasılığının oldukça düşük olduğu tabloda ifade edilmektedir.

Tabloda bir banka şubesindeki banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması riski üzerine yapılan hile riski değerlemesi yer almaktadır. Bu çerçevede şubedeki işlemlerin tesis edilmesi sürecinde uygulanan kontroller ve birim ve yetkililer bazında izleme sorumluları görülmekte olup belirtilen şartlarda banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması eylemlerinin gerçekleşme olasılığı değerlendirilmiş ve bunlardan bağımsız olarak söz konusu fiillerinin etki düzeyi gösterilmiştir.

Bir şubeden kredi kartı başvurusu yapıldığında müşteri tarafından başvuru formu imzalanması, kartın teslimi sırasında da teslim formu imzalanması gerekmektedir. Böylece müşterilerden habersiz bir şekilde personel tarafından kredi kartı başvurusu yapılması ve bunun teslim alınmasının önüne geçilecektir. Aynı şekilde daha önce başvurusu yapılan ancak teslim alınmayan kartların banka çalışanları tarafından kötüye kullanılmasının önüne geçmek amacıyla belli dönemlerde kartlar imha edilmekte veya iade edilmektedir. Diğer taraftan bir kredi kartı talebinde veya tesliminde müşterinin cep telefonuna kısa mesaj yollanarak bilgilendirme yapılması sağlanmaktadır. Bu süreçler iç kontrol birimi, iç denetim birimi ve merkezden denetim birimi tarafından sürekli izlenmektedir. İlgili kontrollerin görev ve sorumluluk pozisyonlarına göre şube operasyon yöneticisi, şube müdürü, iç kontrol birimi, iç denetim birimi ve kredi kartları birimi tarafından yerine getirilmesi durumunda banka veya